

А.С. Ысқақ

«Нархоз Университеті» АҚ, Алматы, Қазақстан
(E-mail: sakmaral7@gmail.com)

1920 жылдары Қазақстан экономикасын мемлекеттік басқарудың кеңестік жүйесі

Мақала мемлекеттіліктің кеңестік үлгісін ендірумен Қазақстан экономикасын мемлекеттік басқарудың негізгі мәселелерін қарастырды. 1920 жж. Қазақстан экономикасы мемлекеттік басқарудың кеңестік жүйесі жан-жақты қарастырылып, талдау жасалды. Экономиканы басқарудың күрделі жүйесіне сипаттама берілді. Өнеркәсіпті басқарудың орталық және республикалық органдарының өзара қатынастарына айрықша мән берілді. Сонымен бірге маңызды стратегиялық мәнге ие Қазақстанда ықпал ету аймағын кеңейту міндетін қойған Ресейдің ел экономикасын тұтас басқаруды орталықтандыруға қолжеткізгені көрсетілді. Түрлі санаттағы кәсіпорындардың ерекшеліктерімен оларды жоспарлы түрде жабдықтаудың қалай жүзеге асырылуы бағаланды. Аталмыш жұмыс мұрағат құжаттарына негізделген дербес ғылыми-зерттеу жұмысы ретінде көпшілік оқырмандарды қызықтыруы мүмкін.

Кілт сөздер: Қазақстан экономикасы, экономикалық жаңғырту, өнеркәсіпті мемлекеттік басқару, басқару органы, кеңестік үлгі.

Ресей империясы кезінде қалыптасқан «экономикалық аудандастыру» принципін Кеңес үкіметі жоя алған жоқ, жоюға ынталы да емес еді. Қазақстанда қызмет етіп отырған және келешекте іске қосылуы мүмкін өнеркәсіп орындарын басқару мәселесінде Орталық билік қазақ өнеркәсібін Ресейдің орталық аудандарының күрделі шикізат базасы ретінде ғана дамуын жоспарлады. Табиғи шикізат қоры бай Қазақстанның барлық мүмкіндіктерін тек өз пайдасына шешуді көздеген Орталық билік бұл маңызды мәселелерді республиканың дербес өз қарауына қалдыруды жөн көрмеді. Қазіргі қолжетімді мұрағат қорларының құжаттары бұл мәселелерді барынша айқындай түседі. «Экономикалық федерация» идеясымен республиканы шикізат көзіне айналдыруды мақсат тұтқан Орталық билік бұл саланы толығымен өз бақылауына алды. Саяси билікті орталықтандыруды іс жүзіне асыра бастаған ол экономикалық саланы да бір орталықтан басқарудың жолдарын айқындай түсті. Жалпы, осы мәселені жіті зерттеу барысында империялы Ресейдің және кеңестік Ресейдің ұстанған отарлау саясатының үйлесімділігі айқын бола тұрса да, оның қандай тарихи үрдістермен тығыз байланысы барын көрсету үшін тарихи жағдайларға талдау жасайық.

Ресейдің ішкі дамуы оның геосаяси жағдайымен және одан өрбитін сыртқы саясаттағы ұстанымдарымен тығыз байланыста жүрді. Бұл даму соңғы төрт жүз жыл көлемінде модернизациялаудың империялық үлгісінде жүзеге асып келеді. I Петр заманынан басталған Ресейдің модернизациясы бүгінгі күнге дейін жалғасын табуда. Осы тұста Ресейдің «классикалық отар держава» мәртебесін мойындамайтын зерттеушілер де бар [1; 44]. Ресейдің отарлау саясатының «отаршыл сипаттан» мүлдем алшақ болғанын, оның сыртқы саясатта шет аймақтардағы ұлттарды қанау мақсатымен өзіне тікелей бағындыруға бағытталмағанын, керісінше, мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және геосаяси басымдықтары аясында бейбіт сүйгіштік, діни миссияларын орындауға бағытталғанын дәріптейді. Алайда өзінің Батысты қуып жету мақсатында әрі біртұтас қуатты империяны нығайтып сақтап қалу жолында отарлау саясатын шет аймақтарда тереңдете түскенін мұрағат құжаттары дәлелдейді. XX ғ. басында «Кеңестер Одағын» құру арқылы қоғамды трансформациялау үрдісіне, әсіресе, Қазақстан барынша тартылды. Бұл орайда саяси жүйенің тұрақтылығы мен әлеуметтік-экономикалық даму арасындағы тепе-теңдік сақталмай, дөрекі бұзушылық орын алды. Осы тұрғыда Қазақстан экономикасын, нақтырақ айтсақ өнеркәсібін, мемлекеттік басқару жүйесі іс жүзіне қалай, қандай әдіс, тәсілдермен асырылды және оның барысы қалай жүрді деген мәселелерді қарастырып, талдау жасап көрелік.

Өнеркәсіпті басқару органдары Қазақстанның халық шаруашылығының құрылымы мен басты салаларының ерекшелігін ескере отырып құрылды. Атап айтқанда, өнеркәсіп (металл, көмір, мұнай, жүн, тұз өндіру салалары) 1920 жж. республиканың халық шаруашылығының басты айқындаушы саласы емес еді. Өнеркәсіп тек ауыл шаруашылығы өнімдерін алғашқы өңдеуден өткізіп, халықтың күнделікті тұтынуындағы қажеттілігін ғана қамтамасыз етіп отырды. Дегенмен де, Орталық биліктің

Қазақстанды аграрлы-индустриалды елге айналдыруды мақсат етуі жалпы «индустриалды модернизациялаудың кеңестік үлгісінің» 1930 жж. тамаша жетістіктеріне қолжеткізгені де белгілі.

1928 ж. Бүкілресейлік Орталық Атқару комитетіне ұсынылған Қазақстанды аудандастыру жобасында «Қазақстанның империя тұсында өлкенің отарлануы салдарынан өндіргіш күштері өте баяу дамыды. Қазіргі Қазақстан экономикасының жайы оның шынайы болашағымен мүлдем сәйкес келмейтін жағдайда болып тұр. Ұлттық кеңестік республика ретінде Қазақстанда ұлттық жағдай өте маңызды және ұлттық экономиканың талаптарын уақытша болсын өзіне бағындыратын жайттары аз емес. Себебі кең байтақ Қазақстанда халықтың орналасуының шашыраңқылығы билікті ұйымдастыру жұмыстарында қиындық туғызып отыр...» [2; 1–4 пп.]. Сонымен бірге 1924–1925 жж. Қазақстанның өнеркәсіп өндірістерінде, атап айтқанда, тоқыма және металл өңдеу өндірістерінде көнерген ескі құрал-жабдықтарды пайдалану салдарынан еңбек өнімділігі соғысқа дейінгі кезеңмен салыстырғанда төмен болды [3; 52 п.]. Бұл, екінші жағынан, өндірістік қиындықтарды туындатса да, 1920 жж. екінші жартысынан бастап тауар-ақша айналымы дамуының есебінен қазақ шаруашылығының қуаттылығы күшейе түсіп, ол өз кезегінде нарықтық қатынастардың көлемінің өсуіне ықпал етті. Мәселен, осы кезеңде нарықтан түсетін ақша пайдасы натуралды тауар айналымынан түсетін пайдадан бес есеге артты, немесе сәйкесінше 82,6 мен 17,4 пайыздық көрсеткішті құрады [4; 41]. Ауыл шаруашылығында тауар-ақша айналымының өсуі өнеркәсіптің дамуына да оңды ықпал етіп отырды.

Мемлекеттің индустрияландыруға бет алуы тұтыну және жинақтау қорлары арасында экономикалық тиімділікке қолжеткізіп, ұлттық пайданы бөлуді көздеді. Сонымен бірге өндіріс құралдары мен тұтыну заттарын өндірудің тиімді арасалмағына қолжеткізілді. Бұл капитал қорларын экономиканың, халық шаруашылығының тиімді бөліктеріне жұмсау деген сөз. Мұның бәрі — мемлекеттің жылдамдатылған индустрияландыруды қолға алып, өнеркәсіп дамуының жоғары қарқынын қамтамасыз етуіне жағдай жасады. Алғашқы бесжылдық жоспардың орындалу барысы Орталық биліктің жұмысына жаңа серпін бергендей болды. Ол жөнінде Ф.И. Голощекин 1931 ж. Алматы қаласында өткен партия белсенділері алдында сөйлеген сөзінде былай дейді: «...іс жүзінде біздің қарқынымыз, біздің жетістіктеріміз біздің бесжылдықта күткенімізден де асып түсті» [5; 3].

Республикада өнеркәсіпті бірыңғай басқару 1920 ж. РКФСР Халық шаруашылығы Жоғарғы Кеңесінің Қазақ Өлкелік бюросын (бұдан әрі *Қазақ Өлкелік бюросы*. — Авт.) құрудан басталды. Ол өнеркәсіптік кәсіпорындардың қызметін реттеу, басқару және бақылау, олардың сметаларын, жоспарлары мен есептерін қарап бекіту, кооперативтік және жеке өнеркәсіптің дамуын реттеумен айналысты. Сонымен бірге өнімдерді өткізу және шикізатты дайындауды ұйымдастыру мәселелерін қарап, олар бойынша нақты шешімдер қабылдауды жүзеге асырды. Сондай-ақ оған жергілікті жерлерде губерниялық халық шаруашылығы кеңестерін ұйымдастырып, солардың көмегімен сауданы реттеу де міндеттелді. Қазақ Өлкелік бюросының жұмысын жүйелі түрде ұйымдастыру үшін оның құрамына Төралқа және мынадай бөлімдер кірді: секретариат, бухгалтерия, сауда орталығы, экономикалық басқарма, қаржы-коммерциялық, өндірістік [6; 19 п.]. Төралқаның 1922 ж. 14 тамызда бекітілген құрамына төраға болып Нестеров, оның орынбасары Каулин, мүшелері Батраков, Қазбеков [7; 132 п.], кейінірек мүше болып Бек сайланады [8; 95 п.].

Өнеркәсіпті орталықтанған түрде басқаруды қолға алған Орталық билік бүтін аумақты өндіріс орындары бойынша бөліп, оны басқарудың жаңа салалық принциптері негізінде игеруді көздеді әрі оны жүзеге асырды. Осы мақсатта 1921 ж. ақпанда Қазақ Өлкелік бюросының құрамында өнеркәсіптегі ғылыми-техникалық жетістіктерді дамыту және енгізу мәселелерін қарайтын *Ғылыми-техникалық бөлім* құрылды. Ол республикалық өнеркәсіптік кәсіпорындардың экономикалық қуаттылығын айқындау мақсатында Орталық биліктің пайдасына жұмыс жасады. Ертеректе игеруі басталған Риддер, Қарсақпай тәрізді ірі кәсіпорындар шынында да негізгі байлық көзі еді. Кейінгі жылдары осы өндіріс орындарының қуаттылығын зерттеу Ғылыми-техникалық бөлімнің құзыретінде болады.

Халық шаруашылығының күрделі саласын игеру Орталық билік тарапынан үлкен қырағылықты талап етті. Республикада Қазақ Өлкелік бюросымен қатар, шаруашылық істермен айналысатын әрі барлық шаруашылық мекемелердің қызметіне басшылық жасау, яғни бір орталықтан басқару мен бақылаудың қолайлығы үшін Қазақ Халық комиссариаты қарамағында 1921 ж. Еңбек және Қорғаныс кеңесі (бұдан әрі *ЕҚК*. — Авт.) құрылды. Тұрақты комиссия құқында құрылған бұл Кеңес алдымен қорғаныс пен шаруашылық құрылысты қамтамасыз етуде ұйымдардың қызметін келісу, бірыңғай шаруашылық жоспарын жасау, оның орындалуын қадағалаумен айналысты. Барлық салалық

шаруашылық мекемелер Еңбек және қорғаныс Кеңесіне бағынып, оларға оның қаулыларын орындау міндеттелді. Мұның өзі, алдымен, көп салалы өнеркәсіпті басқару күрделілігімен байланысты еді. ЕҚК өз қызметінде Қазақ Атқару комитеті мен Қазақ Халық комиссариатының, РКФСР Халық шаруашылығының Жоғарғы Кеңесінің (бұдан әрі *ХШЖК*. — Авт.) заңдарын басшылыққа алды. Алайда халық шаруашылығының ортақ ісін басқарумен тікелей РКФСР ХШЖК-нің өзі айналысып, іс жүзінде ЕҚК-нің құзыреті шектетілді. ЕҚК-н Қазхалкомның төрағасы басқарып, оның жұмысын жүйелі түрде жүргізу үшін құрамына Қазақ Өлкелік бюросының төрағасы, Әскери, Еңбек, қатынас жолдары, Жер шаруашылығы, Азық-түлік, Жұмысшы-шаруа инспекциясы халық комиссарлары және Кәсіподақ бюросынан өкіл, кеңесші дауыспен Статистикалық бюро меңгерушісі кірді [9; 25–25 арт.п.]. Жергілікті жерлерде экономикалық кеңестер құрылды.

Сонымен, халық шаруашылығын дамытудың жаңа үлгісін қалыптастыруда Орталық билік қандай табыстарға қолжеткізді. Алғаш жаңа экономикалық саясаттың мақсатына сәйкес жеке шаруашылық салаларын өркендету шаралары қолға алынды. Өндірістің тиімділігін арттыру, кәсіпорын шаруашылығын ұқыпты жүргізу мақсатымен өнеркәсіп орындары шаруашылық есепке көшіріліп, трестерге біріктірілді. Трест жүйесі біріктіруге қолайлы бір саладағы аса ірі өнеркәсіптерді қамтып, оларға техникалық басшылық жасау, жетілдіру және қайта құру мәселелерін шешті. Алдымен тұз өндіру, балық, мұнай, кен өнеркәсібі салаларының біраз ірі кәсіпорындары трестелді. Трест деп операцияларын дербес орындай алатын шаруашылық есептегі мемлекеттік өнеркәсіптік кәсіпорынды түсіну қажет. Трест басшылығын басқарма жүзеге асырып, ол осы жүйедегі барлық кәсіпорындардың бүкіл мәселесін шешті. Демек, олармен өндірілетін өнімдерді тек басқарма ғана сата алды. Мұндай орталықтанған жүйе кәсіпорындардың мұқтажын анықтап, жабдықтау қызметін қажетті деңгейде жүргізуге мүмкіндік бермеді. Оның үстіне трестеу ісінде тәжірибенің болмауы және сауда аппаратының әлсіздігі айналымның жоғары тежелуіне әкеліп соқтырды. Өндірістің тиімділігін арттыру үшін Орталық билік трестермен қатар, синдикаттар құруды қолға алуға мәжбүр болды.

Синдикаттың трестен өзгешелігі өндіріспен қана емес, саудамен, яғни дайын өнімді өткізу, кәсіпорындарды жабдықтау және олардың арасында тапсырыстарды бөлумен айналысты. Синдикатты құрудағы мақсат не еді? Ол да кәсіпорындарды біріктірді, бірақ өндіріспен айналыспады. Оның көмегімен шашыраңқы тауар айналымымен жоспарлы күресуді, ең бастысы, жеке капиталды рыноктан, көтерме саудадан ығыстыруды және өнеркәсіпті шикізатпен қамтамасыз етуді жүзеге асырды. Трестен айырмашылығы синдикат заңды тұлға болып есептелді. Ол басқарма немесе дара басшылық негіздегі меңгерушінің басқаруында тікелей РКФСР мен КСРО Халық шаруашылығының Жоғарғы Кеңесіне бағынды. Мәліметтерге жүгінсек, республикада дербес синдикаттар болған жоқ, тек металлургия, мұнай, былғары синдикатының кеңселері ұйымдастырылды. Мысалы, Орынбор және Петропавл тері-елтірі; Павлодар, Елек және Қоғалы тұз; Ембі мұнай сияқты ірі трестері; Қазақ мемлекеттік «Сексеуіл» тресті жұмыс істеді [10; 38, 64 pp.]. Өнеркәсіпте трестеу мен синдикаттаудың өз тиімді жақтары да болды. Өндіріске басшылық жасаудың трестерге берілуі Қазақ Өлкелік бюросын оларды басқарудан босатты. Бұл өнеркәсіптің қайта қалпына келтірілуіне, ал ол өз кезегінде мемлекеттік өнеркәсіптің жандануына септігін тигізді.

Республикалық өнеркәсіп салалары әуел бастан-ақ салалық принцип бойынша басқарылып, негізінен тек Ресейдің халық шаруашылығына қажетті шикізаттарын дайындады. Айталық, тоқыма өндірісі саласын басқаратын Тоқыма өнеркәсібі РКФСР өнеркәсібі үшін шикізат дайындаумен шұғылдана [11; 1 п.], Бүкілресейлік «Шерсть» серіктестігімен келісім бойынша республика аумағында жүн дайындау мақсатында 1921 ж. желтоқсанда Жүн басқармасы ұйымдастырылды. Жүн дайындауды жүйелі түрде ұйымдастыру және оны іске асыру үшін жергілікті жерлерде 5 аудандық кеңсе ұйымдастырылады: Орынбор кеңсесі Орынбордан Шалқарға дейінгі темір жол торабы бойымен Ойыл, Ырғыз, Орск аудандарын; Қостанай кеңсесі Қостанай губерниясын, Торғай облысының бір бөлігін, Троицк ауданын; Петропавл кеңсесі Ақмола губерниясы аудандарын, Семей кеңсесі Семей губерниясы аудандарын, Орал кеңсесі Орал және Бөкей облыстарының аудандарын қамтыды (сур. кара).

Сурет. Жүн басқармасының аудандық кеңселері

Жүн басқармасына бағынған аудандық кеңселер жүнді сатып алуды контрагенттердің, делдалдар мен тікелей агенттік аппарат көмегімен жүргізіп отырды. Жұмысты шаруашылық есепте атқарып, оның қиындықтарына қарамастан, 1922 жылдың 1 қыркүйегінен 1923 жылдың 1 қаңтарына дейін барлығы 34 075 пұт 5 фунт жүн сатып алынады. Аудандық кеңселер бойынша мәліметтер төмендегі кестеде берілді [12; 46 п.].

К е с т е

**1922 жылдың 1 қыркүйегінен 1923 жылдың
1 қаңтарына дейін сатып алынған жүн бойынша мәліметтер**

Р/с №	Кеңсе атауы	Көрсеткіш (пұт, фунт есебінен)
1	Орынбор	5 667 пұт 71 фунт
2	Семей	13 659 пұт 72 фунт
3	Петропавл	6 683 пұт 30 фунт
4	Қостанай	5 961 пұт 32 фунт
5	Орал	2 100 пұт
Барлығы		34 075 пұт 5 фунт

Шикізат дайындау барысында орын алған қиыншылықтарға қарамастан, оны өндіру жалғасын тауып жатты. Атап айтқанда, 1921 ж. басында білікті жұмысшы күшінің жетіспеуіне байланысты тоқыма өнеркәсібінің барлық саласында өндірістер біраз уақытқа тоқтап қалған. Жүннен түрлі бұйым жасайтын өндірістің барлық өнеркәсіптерінде жеткілікті өндірмеу де байқалды. Мысалы, Орал шұға-жүн, Орынбор механикаландырылған тоқыма иіру, Қостанай жүн фабрикаларында осындай жайттар орын алды [11; 12 п.]. Мұндай жағдай қарыздың көбеюіне әкеліп, қаражаттың жетіспеуі салдарынан біраз ішкі салалық өндіріс кәсіпорындары қысқартылған. Мәселен, Қазақ Өлкелік бюросының Төралқасы тері және тері шикізатын дайындау басқармаларының қарызын арнайы құрылған комиссиямен анықтап, басқарманы 1922 жылдың 1 маусымынан, ал жергілікті мекемелерін 15 маусымға қысқарту туралы шешім қабылдайды. Тері шикізатын дайындау «Кожсиндикаттың» Қазақстан бойынша уәкіліне жүктеледі. Бірақ саланың маңыздылығы 1923 ж. оны өз алдына дербес шығаруды қажет етіп, ол үшін арнайы «Казшерсть» ұйымдастырылады [7; 117]. Әрине, бұл мәселелердің бәрі Орталық биліктің пайдасына шешіліп отырғаны жасырын емес. Себебі шикізат өнімдерін халықтан арзан бағамен сатып алу үшін губерниялық халық шаруашылығы кеңестері қарамағында сауда бөлімдерінің құрылуы осы мақсатты көздеген. Олар тікелей РКФСР-дің Орталық сауда басқармасының нұсқауымен жұмыс жасады. Республикалық деңгейде Орталық сауда басқармасы губерниялық сауда бөлімдерімен және өнеркәсіптік кәсіпорындармен тұрақты өзара қарым-қатынастарын бекіту үшін Қазақ Өлкелік бюросының Сауда бөлімі ұйымдастырылды [13; 8].

Шикізат дайындаумен бірге өнеркәсіпке қатысты барлық ұйымдастыру (дайындау, айырбастау, сауда т.б.) шараларын жүргізуді де Орталық билік өз қолына алды. Өнеркәсіп, ауыл шаруашылық өнімдерін өнеркәсіпке қажетті фабрикат, тағамдарға айырбастаумен Қазақ Өлкелік Бюросының уәкілі қарамағындағы Сауда кеңсесі айналысты [7; 50]. Сауда кеңсесі Қазақстанның сауда-айырбас бойынша мүддесін білдіруде кең өкілеттіктерді пайдалана отырып, Мәскеу және Ресей базарларында

өнеркәсіптік бұйымдарды, шикізаттарды сату, шетте заңмен рұқсат етілген губерниялық мекемелердің барлық сауда-дайындау, айырбас әрекеттерін реттеу, ерекше тапсырмалар бойынша Қазақ Өлкелік бюросының атынан мемлекеттік мекемелерде, кооперативтік, жеке ұйымдарда сауда, қаржы келісімшарттарын жасауды іске асырды [14; 2–2 арт.п.].

Өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығы өнімдерін кең тұтынуды ұйымдастыруда жәрмеңкелердің маңызы ерекше еді. Өйткені онан түсетін жеке капиталдың пайдасы есебінен мемлекеттік қор еселеніп отырды. Алғаш 1922 ж. 4 қыркүйекте Ойыл жәрмеңкесін ашу туралы Қазақ Өлкелік Бюросының кеңесі өтіп, Еңбек және қорғаныс Кеңесінің қаулысына сәйкес оның ашылуы 25 қыркүйек пен 1 қараша арасы белгіленеді. Ұйымдастыру мәселесімен арнайы құрылған Жәрмеңкелік комитет айналысты. Оның құрамына Еңбек және қорғаныс Кеңесінің төрағасы, Қазақ Өлкелік Бюросы, Сыртқы сауда, Мемлекеттік банк, «Центросоюз», Азық-түлік халкоматы, Адай революциялық комитеті, Ақтөбе губерниялық атқару комитетінен өкілдер, саудагерлердің таңдауымен үш мүше, барлығы он бір адам кірді. Жәрмеңке Ақтөбеде өткізілетін болып шешім қабылданады [7; 166].

Ресейдің империялық модернизациясы Қазақстанды кең көлемде мемлекеттік деңгейде кеңестік басқару жүйесін ендіру жолымен отарлауы бейбіт түрде тереңдей берді. Орталық билік пайдалы қазбаларды кеңінен игеруде «бөліп ал да, билей бер» принципімен республика аумағын үш аймаққа — Семей, Орск, Каспий жағалауы тау-кен аймақтарына бөлді [10; 33–33 арт.п.]. Атап айтқанда, округінде Іле тұз өндіру кәсібі мен Бузбин, Жетіғара, Қолшы алтын кен орындары Орск тау-кен аймағына, Екібастұз тас көмір кені мен зауыттары, Риддер тау-кен өнеркәсіптік кәсіпорны, «Сокольный» кенті, «Опыт электролит» зауыты, «Опыт» цианды зауыты, Орталық электр су стансасы Семей тау-кен аймағына қарайды. Тау-кен ісін басқару алғаш тау-кен секциясына, кейін Тау-кен қадағалау басқармасына жүктеліп, оның Семейде (1922 жылы 1 шілде), Орынборда (1921 жылы 11 желтоқсан), Гурьевте (1923 ж. 11 мамыр) үш аймақтық мекемесі ашылады [7; 106 п.]. Басқарма тау-кен пайдалы қазбаларды игеруде барлық жауапкершілікті өз мойнына алды.

Өнеркәсіптің жоспарлы дамуы барысында кәсіпорындарды жалға беру, яғни жеке капиталды реттеу мәселесі маңызды мәселенің біріне айналды. 1922 ж. БОАК негізгі жеке мүліктік құқықтар туралы декретінде азаматтарға фабрика-зауыт кәсіпорындарын, өндіріс құралдары мен жабдықтарын, өнеркәсіп өнімдерін меншіктену, тұтас алғанда, кәсіпшілікпен айналысу құқын беруді заңдастырады [9; 25–25 арт.п.]. Бірақ оның іс жүзіне асуы қалай жылдам болса, сондай жылдамдықпен көп ұзамай-ақ тоқтатылады. Себебі Орталық билік мемлекеттік қорды еселеу мақсатымен бар күшті жеке капиталды нарықтан және көтерме саудадан ығыстыруға жұмылдырды. Мұндай бетбұрыс кезеңде ЕҚК-нің алдына өнеркәсіпті трестеу, синдикаттау арқылы аудандастыру, оны жетілдіру, жалпы халық шаруашылығының жеке салалары дамуын айқындау, республиканың қаржылық және шаруашылық жоспарларын қарау, ұйымдар арасында дауларды шешу тәрізді күрделі міндеттер қойылады. Осыған орай 1923 ж. Еңбек және Қорғаныс кеңесі Экономикалық Кеңес болып қайта құрылды. Негізгі мәселелермен қатар, шаруашылық есепке көшетін, қысқаратын, жалға берілетін кәсіпорындардың тізімдерін, концессия және жалға беруге қатысты мәселелерді қарап, олардың өзара қарым-қатынастарын бекітті. Экономикалық кеңеске Қазақ Өлкелік бюросымен салыстырғанда жауапты міндеттер жүктелді. Ол шикізат дайындау, тауар алмасу әрекеттерін жүргізу, экспорттық тапсырыстар бойынша өнеркәсіптің тұтыну шикізаттарына, құрал-жабдықтарына қорытынды беруді жүзеге асырды [15; 30].

1924 жылдан бастап жеке өндірісті тоқтату бойынша нақты шаралар қолға алына бастады. Жаңа кәсіпорындарды жалға беру мүлдем тоқтады. Орташа алғанда 1924–1925 жж. алдыңғы жылмен салыстырғанда жеке кәсіпорындар саны 9,9 %, ондағы жұмысшылар саны 2,8, ай өнім деңгейі 0,4 пайызға төмендеді. Өртүрлі қиыншылықтардың, соның ішінде ең бастысы білікті жұмысшы күшінің жетіспеуінен кәсіпорындардың біразы ғана жұмыс істеп тұрды. Айталық, тұз өндіру кәсібінде Іле, Павлодар, Қоғалы трестері мен Қарабас тұз өндіру кәсібі; мұнай өнеркәсібінде Ембі мұнай тресті; күміс қорғасын өнеркәсібінде Екібастұз қорғасын зауыты; алтын руда өнеркәсібінде Жетіғара кені, Оңтүстік Орал алтын, Екібастұз зауыты, Риддер кені жатқызылды [10; 38, 64 арт.п.]. Білікті жұмысшыларды даярлау мәселесі 1928 ж. қарай үлкен жастағы жұмысшыларға, қазақ және орыс жасөспірімдеріне бөлек арналған курстарды ұйымдастыру жолымен шешіле бастады [16; 13, 14].

Қаржы-несие жүйесін қайта жасауды көздеген Орталық билік оны халық шаруашылық өнімділігін көтеру міндетіне барынша бағындыруға ұмтылды. Осы бағытта, алдымен, салық салу жүйесіне өзгерістер енгізіліп, салық мөлшері бірден көтерілді. Мәселен, кәсіпшілік салық мөлшері

1,9 есе, ал кіріс салығы бес есеге өсті [15; 31 п.]. Әрине, мұндай жағдайда жеке қорлану мөлшері азаятыны анық. Сондықтан кейбір өнеркәсіп салаларына жеңілдік берілді. Алтын өндіру өнеркәсібін жалға алушылар салықтан босатылды. Қолөнершілер мен қолөнермен айналысатындар жоспарлы түрде көптеген шикізаттармен жабдықтала бастады. Мұның бәрі басқару органдары құрылымының өзгеруін қажет етті. Республикалық басқару органы, яғни Қазақ Өлкелік бюросы 1924 жылы 1 қаңтарда Халық шаруашылығының Орталық Кеңесі болып қайта құрылды [17]. Халық шаруашылығының Жоғарғы Кеңесімен толық үйлесімділігін қамтамасыз ету үшін оған біріккен халық комиссариаты мәртебесі берілді. Халық шаруашылығының Орталық кеңесі Қазақ Атқару комитетіне және Қазақ халық комиссариатына, КСРО мен РКФСР Халық шаруашылығының Жоғарғы Кеңесіне бағынды. Осылайша, өнеркәсіпті мемлекеттік орталықтандыру толығымен іске асты. «Біртұтас өнеркәсіп ошақтарын» құру идеясына сәйкес өнеркәсіптің барлық саласы жалпы одақтық, республикалық және жергілікті болып үшке бөлінді. Республикалық, жергілікті кәсіпорындар Халық шаруашылығының Орталық Кеңесіне, ал одақтық дәрежедегі өндіріс орындары КСРО Халық шаруашылығы Жоғарғы Кеңесінің қарамағына берілді.

Жалпы экономикалық сипаттағы мәселелер Қазақ Халық комиссариатының қарауына беріліп, онымен осы уақытқа дейін айналысып келген Экономикалық Кеңес қысқарады. Халық шаруашылығының Орталық Кеңесі өнеркәсіпті басқару, сауда қызметін реттеу, басшылық жасау, кооперативтік, жеке өнеркәсіптерді және жергілікті мекемелердің қызметін бақылауды жүзеге асырды. Оның Қазақ Өлкелік бюросымен салыстырғанда міндеті шектеулі болды. Өнеркәсіп, трестердің өндірістік бағдарламаларын, қаржылық жоспарларын қарау іс жүзінде РКФСР Халық шаруашылығының Жоғарғы Кеңесінде шоғырланып, барлық ірі, ұсақ кәсіпорындар соның қарауына берілді. РКФСР Халық шаруашылығы Жоғарғы Кеңесінің бекітуімен Қазақ Атқару комитеті тағайындаған төраға басқаруындағы Халық шаруашылығы Орталық кеңесінің жұмысын ұйымдастыру үшін қарамағында құрылған Төралқа және Жоспарлау комиссиясына бақылауды Орталық билік жүргізді. Губерниялық атқару комитеттері құрамында жергілікті халық шаруашылығы бөлімдері құрылды.

Жеке капиталдың ығыстырылуы нәтижесінде Кеңестер Одағы бойынша 1924–1925 жж. барлық өнеркәсіп өнімдерінің 79,3 пайызын құраған социалистік сектордың көрсеткіші кейінгі жылдары төмендей берді. Сондықтан негізгі күш индустрияландыруды дамыту, әсіресе ауыр өнеркәсіп кәсіпорындарын қайта жөндеуден өткізу, жаңа фабрика, зауыт салуға жұмсалды. Мұның бәрі мемлекеттік қаражаттың жұмсалуды, бақылауды, шаруашылықты жүргізудің жоспарлы бастамасын қолға алуды талап етті. Соның салдарынан 1928 ж. жалға беру саясаты толығымен тоқтатылды. 1930 ж. тіпті тұтыну заттарын сату үшін ұйымдастырылатын жәрмеңкелер де қысқарды. Өнеркәсіпті ары қарай қайта құру салалық өндірісті күшейту бағытында жүрді. Нақтырақ айтқанда, ауыр өнеркәсіптің маңызды салаларының дамуына қаражатты шоғырландыру, кәсіпорындарға кеңірек ерік беріп, олардың белсенділігін арттыру қажеттігі туды. Бұл мәселе 1918 ж. В.И. Лениннің социализмді «кеңестік билікті және басқаруды кеңестік ұйымдастыруды капитализмнің жаңаша прогресімен үйлесімдікте» орнату туралы бастамасынан басталғаны белгілі. Осыған сәйкес Кеңестік Ресей барлық жағынан, экономикасынан бастап киноөндірісіне дейін Америкамен теңесуге дайын тұрды. Индустрияландыруды қолға алғаннан кейін Америка Құрама Штаттарымен ынтымақтастық арта түседі. Мәселен, машина жасау құрылысын дамыту ісінде 1928 ж. Кеңес үкіметімен «ең алдымен, американдық фирмалардан үйрену қажет» деген шешім қабылданады. Американдық машиналардың ресей жолдарына бейімділігі, олардың арзан болуы, өндірістің қарапайымдылығы шын мәнісінде дұрыс шешім болатын. Тіпті 1920 жж. Кеңес Одағы 24 мыңнан аса «Форд» тракторын сатып алып, ең ірі тұтынушы атанған [18]. Алайда кеңестік биліктің экономиканы американдық үлгіде ұйымдастыру шаралары, дәлірек айтқанда, артқа қалған аграрлы мемлекетті алдыңғы қатарлы индустриалды мемлекетке айналдыру арман-ниеті жүзеге аспады. Түптеп келгенде, өнеркәсіпті ұйымдастыру технологиясы мен принциптері шаруашылықтың кеңестік орталықтанған, бюрократиялы жүйесімен үйлесін таппады.

Іс жүзінде өнеркәсіпті ұйымдастырудың негізіне жоспарлы басшылықты орталықтандыру және жедел атқарылатын жұмыстарды кәсіпорынның өзінде шоғырландыру принципі алынуы тиіс болған. Мұның бәрі салалық өнеркәсіпті басқаруды күшейтуді қажет етті. Елде өнеркәсіпті басқарудың негізгі буыны трест орнына кәсіпорын, бұрынғы салалық өнеркәсіптік басқармалар орнына салалық өнеркәсіптік бірлестіктер құрылды. Кәсіпорын мен салалық өнеркәсіптік бірлестіктер дербес шаруашылық бірлігі ретінде шаруашылық есепте жұмыс істей бастады. Әр салалық кәсіпорын дербес

өндіріс орны болып есептелді. 1929 ж. «Өнеркәсіпті басқаруды қайта ұйымдастыру туралы» Қаулы бойынша өнеркәсіпті басқаруда кәсіпорын негізгі буын деп танылады.

Кәсіпорындардың құрылуы өнеркәсіпті жоспарлы түрде басқаруға, жабдықтауға мүмкіндік берді. Орталық билік бұл міндетті кәсіпорындарды үш топқа бөлу арқылы жүзеге асырды [19; 72].

«А» тобындағы «одақтық» дәрежедегі кәсіпорын, трестерді бірлестік басқарды. Мысалы, «Сталь» бірлестігінде қара металлургия, ал «Всехимпромда» химия саласының барлық кәсіпорындары шоғырланды. Барлығы жалпыодақтық 33 бірлестік құрылды. Сонымен бірге Қарағанды көмір бассейні де жеке трест ретінде РКФСР Халық шаруашылығының Жоғарғы Кеңесіне бағынды [5; 6].

«Б» тобына «одақтық», «республикалық» және «жергілікті» трестер кірді. Оларды басқарған бірлестіктер ортақ техникалық, жоспарлау басшылығын жүргізді. Былайша айтқанда синдикаттық қызмет атқарды. Әр топтағы кәсіпорынға жеке шаруашылық бірлестігі ретінде жедел жоспарлау міндеті жүктелді. «В» тобына кірген «республикалық» және «жергілікті» кәсіпорындар, трестер бірлестікке әкімшілік жағынан ғана бағынды.

Сонымен, республикалық кәсіпорындарды басқару бірлестікке жүктелді. Әрине, бұл Орталық билікке тиімді бола қойды деу қиын. Себебі кәсіпорындардың үлкен санын біріктірген бірлестіктің «алыптығы» оларды жедел басқаруды қиындата түсті. Бірлестіктер белгілі саланың барлық кәсіпорындарын біріктіруге ұмтылса, халық шаруашылығын көтеру кәсіпорын санының өсуіне әкелді. Мұндай жағдайда өнеркәсіпті басқару оның талаптарын қанағаттандыра алмады. 1930 ж. бірлестіктер кішігірім ұсақ аумақтық бірлестіктерге бөлінеді. Бұл шара да Орталық билікті қанағаттандырмады. Аумақтық бірлестікті құру республикалық кәсіпорындарды соның қарамағына беру деген сөз. Онда оларды тікелей басқаруды республикалық мекемеге жүктеу қажет. Оның үстіне КСРО Халық шаруашылығының Жоғарғы Кеңесі құрамында салалық басқару орталығы ретінде басқармаларды қайта қалпына келтіру де керек еді. Орталық билік бұл мәселені республиканың пайдасына шешкісі келмеді. Өнеркәсіпті көп сатылы басқару 1931 ж. жоспардың орындалмауына әкелді. БКП(б) XVII конференциясының Қарарында өнеркәсіптік жоспардың орындалмауының басты себептері «...басқарушы шаруашылық ұйымдардың қолайсыз үлкендігі мен олардың кәсіпорындардан алшақтығы, бірлестіктердің кәсіпорындарды басқаруды дұрыс жүргізбеуінде», — деп атап өтіледі [19; 72, 73]. Осыған орай кәсіпорындардың бағыныштылығы өнеркәсіптегі салалық бірлестіктерді құру мәселесімен бірге қайта қаралады. Маңызды ірі кәсіпорындар, әсіресе ауыр өнеркәсіптер жалпы одақтыққа жатқызылып, сәйкесінше, одақтық мекемелердің қарауына берілді. Мәселен, республикадағы Ембі мұнай, Қарсақпай, Риддер, Түркістан-Сібір темір жолы сияқты ірі кәсіпорындар одақтық басқару органына қарады. Өнеркәсіп саласын басқаруда қалыптасқан мұндай жағдай Халық шаруашылығының Орталық Кеңесінің ауыр өнеркәсіпті басқарудағы рөлінің төмендеуіне әкелді.

Екінші жағынан, осы мәселеде Қазақстанның үлесі қандай еді? Сол 1931 ж. қаңтарда өткен партия белсенділері алдында жасаған баяндамасында Ф.И. Голощекин «Об этом свидетельствует огромный, необычный рост продукции нашей государственной промышленности. В этом году (1930 г. — Авт.) мы произвели продукции по нашей промышленности на 25 процентов больше, чем в прошлом году, а за последние два года мы произвели продукции на 30 с половиной миллиардов рублей вместо предполагаемых по пятилетке 29,3 миллиардов рублей...»* [5; 3].

1930 жж. басында өнеркәсіпті басқаруды барынша орталықтандыру шаралары қайта қолға алынды. Өндірістік кәсіпорындарды сала бойынша бірлестіктерге біріктіру оларды басқаруды қиындатты. Бір саладағы кәсіпорындардың «түрлі бағыныштылықта» болуы Халық шаруашылығының Орталық Кеңесіне өнеркәсіпті басқаруды толық игеруіне мүмкіндік бермеді. Бұған қарамастан, Орталық билік өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы мен көлік салаларында шаруашылық ұйымдарды ірілендіру саясатын қатар жүргізді. Ірілендірудің мақсаты — оларды басқаруға жақындастырып, өнеркәсіптің алдыңғы салаларын басқару ісін орталықтандыруды күшейту болатын. Осыған орай Қазақ Атқару комитеті мен Қазақ Халық комиссариатының 1932 ж. 27 қаңтардағы «ҚАКСР Халық шаруашылығының Орталық кеңесін қайта ұйымдастыру туралы» Қаулысына сәйкес Кеңес жойылып, оның қызметі мен бағынышты өндірістік мекемелері Жеңіл өнеркәсіп халық комиссариатына беріледі. Өнеркәсіп саласын басқару бірнеше мекемелер арасында

* Мәтін аудармасыз беріліп отыр. — Авт.

бөлінді. Металл өңдеу, тері илеу, полиграфия, көмір, тұз, мата, тігін, энергетика, құрылыс индустриясы салаларын, жергілікті шикізат көздерін пайдалану және оның негізінде халық тұтынатын заттарды өндіру салаларын Жеңіл өнеркәсіп халық комиссариаты басқарды [20; 21–21 арт.п.]. Оның қарамағында ауыр өнеркәсіпті басқару үшін Ауыр өнеркәсіп басқармасы құрылды [21; 6 п.]. 1932 жылы Қазақ Халық комиссариатының қарамағында КСРО Ауыр өнеркәсіп халық комиссариатының Қазақстан бойынша Уәкілі бекітіліп, осы саланы басқару мәселесімен сол айналысты. Республикалық маңызды барлық бірлестік, трест, кәсіпорын және құрылыс материалдары ғылыми-зерттеу институты, отын өнеркәсібі кәсіпорындары Уәкілге беріледі [22; 69–69 арт.п.]. Одақтық маңызды жеңіл өнеркәсіп саласындағы дайындау, жабдықтау мекемелерінің қызметін бақылау, реттеу мәселелері өз алдына бөлек Қазақ Халық комиссариаты қарамағындағы КСРО Жеңіл өнеркәсіп халық комиссариатының Қазақстан бойынша инспекциясына жүктелді.

Сонымен, өнеркәсіпті мемлекеттік басқаруды салалық принцип бойынша Орталық билік жүргізді. Салалық өндірісті ұйымдастыру және кәсіпорындарды игеру қатаң орталықтанған түрде жүзеге асып отырды. Осыған байланысты оны басқару органдары да бірнеше қайта құруларға ұшырап, оның тиімділігін қамтамасыз ете алмады. Себебі 1920 жж. соңында жаңа экономикалық саясаттың бағыты толығымен қарама-қайшылықты сипат алып, үдемелі қарқын алған кеңестік бюрократиялық тәртіп өнеркәсіп саласын басқарудың волонтаристік, әкімшіл-әміршіл тәсілін міндеттеді.

Қорытындылай келе, экономикалық, әлеуметтік, мәдени құрылыстың ортақ салалық жоспарлары Орталық биліктің мүддесіне, дәлірек, партияның директиваларына толығымен сәйкес икемделіп отырды. Бұл шара іс жүзіне асқаннан кейін Мемлекеттік жоспар және оның жергілікті мекемелері қайта құрылды. Мемлекеттік жоспарға атқарушы орган ретінде жоспардың орындалуын қадағалау міндеті артылып, қызмет аясы тарыла түсті. Басқару органы ретінде халық шаруашылығының техникалық, экономикалық сапалық көрсеткіштерін зерттеуді және жоспарлауды іс жүзіне асырды. Бірақ көп ұзамай-ақ бұл салада да оның міндеті халық шаруашылығы жоспарының орындалуын қадағаумен шектелді.

Әлемдік үстемдікке ұмтылған Ресей экономикасында Қазақстан экономикасының үлесі, жоспарлы экономиканың негізіне қандай көрсеткіштер алынды, өнеркәсіптік-қаржылық жоспарлар қалай жасалды, жалпы экономиканы мемлекеттік басқару жүйесінің көзсіз «басып озу» ұранына негізделген даму барысын ғылыми негізде зерттеп, талдау жасау міндеттері бар. Дегенмен де, бірыңғай шаруашылық жоспарға негізделген экономикалық даму, яғни шикізатты жоспарлы игеру, материалдық қорларды орталықтан жоспарлы түрде бөлу, сонымен бірге социалистік жарыс, екпінділік, еңбек өнімділігін арттыру тәрізді әдістерге негізделген жоспарлау республика экономикасының экстенсивті дамуына тікелей ықпал етті деген түйінмен шектелгіміз келмейді. Шын мәніндегі, экономиканың қуаттылығын көтеруге бағытталған жоспарлау әдістерін жасау іс жүзіне аспады. Неліктен? Бұл сауалға орталық және жергілікті экономиканы басқару органдарының қызметіне терең, жан-жақты талдау жасау жолымен ізденіс жасалуы тиіс. Батысты қуып жету мақсатында біртұтас қуатты империяны нығайтып, сақтап қалу жолында жүргізген Ресейдің экономикалық модернизациясы Қазақстанның шексіз байлығын пайдаланғанның өзінде де көздеген мақсатына қолжеткізе алмады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Сквирица Е.М. Проблемы модернизации России: опыт историко-экономического анализа / Е.М. Сквирица // Вестн. Финанс. ун-та. Гуманитарные науки. — 2014. — № 4 (16). — С. 42–51. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-modernizatsii-rossii-opyt-istoriko-ekonomicheskogo-analiza>;
- 2 Қазақстан Республикасы Президентінің архиві. — 141-қ. — 1-т. — 2041-іс. — 1–4-п. (бұдан әрі ҚР ПА).
- 3 Материалы о развитии промышленности в Казахстане // ҚР ПА. — Ф. 141. — Т. 1. — Д. 2093.
- 4 Абылхожин Ж.Б. Традиционная структура Казахстана: социально-экономические аспекты функционирования и трансформации (1920–1930 гг.) / Ж.Б. Абылхожин. — Алма-Ата: Ғылым, 1991. — 238 с.
- 5 Контрольные цифры третьего года пятилетки и задачи Казахстана (из доклада тов. Голощекина на партактиве, г. Алма-Ата) // Большевик Казахстана. — 1931. — № 1. — С. 2–7.
- 6 Қазақ Өлкелік бюросының қызметі туралы // ҚР Орталық мемлекеттік архиві (бұдан әрі ҚР ОМА). — 787-қ. — 1-т. — 115-іс.
- 7 Қазақ Өлкелік бюросы Төралқасының мүшелігіне сайлау туралы // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 105-іс.
- 8 Қазақ Өлкелік бюросының құрылымы туралы // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 103-іс.

- 9 Еңбек және Қорғаныс кеңесінің қызметі туралы // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 109-іс.
- 10 Тау басқармасының қызметі туралы есебі // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 146-іс.
- 11 Салалық өндірістердің жағдайы туралы // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 14-іс.
- 12 Жүн басқармасының қызметі туралы // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 108-іс.
- 13 Сауда бөлімін ұйымдастыру туралы // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 248-іс.
- 14 Сауда кеңесінің қызметі туралы // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 116-іс.
- 15 Олейник Н.Н. Правовое регулирование частного промышленного предпринимательства в годы НЭПа (1921–1930) / Н.Н. Олейник // История государства и права. — 2001. — № 5. — С. 29–33.
- 16 Материалы о работе промышленных предприятий Риддера, Карсакпая, Атбасарского треста цветных металлов, Досора и др. // ҚР ПА. — Ф. 141. — Т. 1. — Д. 2090. — С. 13–14.
- 17 Халық шаруашылығының Орталық Кеңесін ұйымдастыру туралы // Советская степь. — 1924. — 15 янв. — № 46.
- 18 Супоницкая И.М. Американизация Советской России в 1920–1930-е гг. / И.М. Супоницкая // Вопросы истории. — 2013. — № 9. — С. 46–59. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://tabkrin.org/suponitskaya-i-m-amerikanizatsiya-sovetskoy-rossii-v-1920-1930-e-gg-statya>
- 19 Коржихина Т.П. История государственных учреждений СССР / Т.П. Коржихина. — М.: Высш. шк., 1986. — 399 с.
- 20 Женіл өнеркәсіп Халық комиссариатын құру туралы // ҚР ОМА. — 787-қ. — 1-т. — 2306-іс.
- 21 Ауыр өнеркәсіп басқармасын құру туралы // ҚР ОМА. — 1210-қ. — 2-т. — 7-іс.
- 22 Женіл өнеркәсіп Халық комиссариатының инспекциясы туралы // ҚР ОМА. — 1210-қ. — 3-т. — 98-іс.

А.С. Ысқак

Советская модель государственного управления экономикой Казахстана в 1920-е годы

Статья посвящена ключевым проблемам государственного управления экономикой Казахстана с внедрением советской модели государственности. В частности, рассмотрена и проанализирована советская система государственного управления экономики Казахстана в 1920-е годы. Дана характеристика разветвленной системе управления экономики. Особое место уделено характеру взаимоотношений центральных и республиканских органов управления промышленности. Вместе с тем показано, как Россия, ставя задачу расширения сфер влияния в Казахстане, имевшем важное стратегическое значение, добилась централизации управления всей экономикой страны. Дана оценка тому, как осуществлялось плановое снабжение предприятий с учетом их принадлежности к различным категориям. Данная работа представляет собой самостоятельное научное исследование, построено на новых архивных документах и может быть интересна широкому кругу читателей.

Ключевые слова: экономика Казахстана, экономическая модернизация, государственное управление промышленности, орган управления, советская модель.

A.S. Yskak

Soviet model of public administration economy in Kazakhstan in 1920

The article is devoted to the key issues of state management of the economy of Kazakhstan with the introduction of the Soviet model of statehood. In particular, we reviewed and analyzed the Soviet system of government of Kazakhstan's economy in the 1920s. The characteristic of a branched system of economic management is thoroughly investigated. A special place is given to the nature of relations between the central and republican bodies of Administration of Industry. At the same time it was shown that how Russia was pursuing the task of expanding the spheres of influence in Kazakhstan, which had strategic importance. In this case Moscow made centralized management of the entire national economy. The estimation was carried out as a routine supply enterprises based on their belonging to different categories. This work is an independent scientific research, built on the new archival materials and may be of interest to a wider audience.

Keywords: economy of Kazakhstan, economic modernization, state administration of industry, management body, the Soviet model.

References

- 1 Skvortsova, E.M. (2014). Problemy modernizatsii Rossii: opyt istoriko-ekonomicheskogo analiza [Problems of modernization of Russia: the experience of historical and economic analysis]. *Vestnik Finansovogo universiteta. Humanitarnye nauki — Bulletin of the Financial University. Humanitarian sciences*, 4 (16). Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-modernizatsii-rossii-opyt-istoriko-ekonomicheskogo-analiza> [in Russian].
- 2 *Kazakstan Respublikasy Prezidentinin arkhivi [The Archive of the President of the Republic of Kazakhstan]*. Fonds 141, Series 1, File 2041 (further APRK. — Author) [in Kazakh].
- 3 Materialy o razvitiu promyshlennosti v Kazakhstane [Materials on the development of industry in Kazakhstan]. *KP IIA — AP RK*. Fonds 141, Series 1, F. 2093 [in Russian].
- 4 Abylkhozhinn, Zh.B. (1991). *Traditsionnaia struktura Kazakhstana: sotsialno-ekonomicheskie aspekty funktsionirovaniia i transformatsii (1920–1930 hh.) [Traditional structure of Kazakhstan: socio-economic aspects of functioning and transformation (1920–1930)]*. Alma-Ata: Hylym [in Russian].
- 5 Kontrolnye tsifry treteho hoda piatiletki i zadachi Kazakhstana (iz doklada tov. Holoshchekina na partaktive h. Alma-Ata) [Control figures of the third year of the five-year plan and the tasks of Kazakhstan (from the report of Goloshchekin on the contactee of Alma-Ata)]. *Bolshevik Kazakhstana — The Bolshevik of Kazakhstan*, 1931, 1 [in Russian].
- 6 Kazak Olkelik biurosynyn kyzmeti turaly [On the activity of the Kazakh regional Bureau]. *KR Ortalyk memleketтик arkhivi (budan ari KR OMA)*. — *The Central State Archive Republic of Kazakhstan*. Fonds 787, Series 1, File 115 [in Kazakh].
- 7 Kazak Olkelik biurosy Toralkasynyn mushelihine sailau turaly [On the election for the Kazakh regional Bureau]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 105 [in Kazakh].
- 8 Kazak Olkelik biurosynyn kurylymy turaly [On the structure of the Kazakh regional Bureau]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 103 [in Kazakh].
- 9 Enbek zhane Korhansy kenesinin kyzmeti turaly [On the activities of the Council of Labor and Defense]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 109 [in Kazakh].
- 10 Tau baskarmasynyn kyzmeti turaly esebi [On the activity of the Mining administration]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 146 [in Kazakh].
- 11 Salalyk ondiristerdin zhahtaiy turaly [On the situation of industrial branches]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 14 [in Kazakh].
- 12 Zhun baskarmasynyn kyzmeti turaly [On the activity of the Wool administration]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 108 [in Kazakh].
- 13 Sauda bolimin uymdastyru turaly [On the reorganization of the Trade administration]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 248 [in Kazakh].
- 14 Sauda kensesinin kyzmeti turaly [On the activity of the Trade Council]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 116 [in Kazakh].
- 15 Oleinik, N. (2001). Pravovoe rehulirovanie chastnoho promyshlennoho predprinimatelstva v hody NEPa (1921–1930) [Legal regulation of private industrial entrepreneurship in the years of NEP (1921–1930)]. *Istoriia gosudarstva i prava — History of State and Law*, 5 [in Russian].
- 16 Materialy o rabote promyshlennykh predpriatii Riddera, Karsakpaia, Atbasarskoho tresta tsvetnykh metallov, Dossora i dr. [Materials on the work of industrial enterprises of Ridder, Karsakpay, Atbasar non-ferrous metals trust, Dossor and others]. *KP IIA — AP RK*. Fonds 141. Series 1. File 2090 [in Russian].
- 17 Khalyk sharuashylyhynyn Ortalyk Kenesin uymdastyru turaly [On the reorganization of the Central Council of the National Economy]. *Sovetskaia step — The Soviet steppe*. January 15, 1924, 46 [in Kazakh].
- 18 Suponitskaya, I. (2013). Amerikanizatsiia sovetskoi Rossii v 1920–1930-e hh. [Americanization of Soviet Russia in 1920s–1930s.]. *Voprosy istorii — The Questions of History*, 9. Retrieved from <http://rabkrin.org/suponitskaya-i-m-amerikanizatsiya-sovetskoy-rossii-v-1920-1930-e-gg-statya> [in Russian].
- 19 Korzhikhina, T. (1986). *Istoriia gosudarstvennykh uchrezhdenii SSSR [History of state institutions of the USSR]*. Moscow: Vysshiaia shkola [in Russian].
- 20 Zhenil onerkasip Khalyk komissariatyn kuru turaly [On the establishment of the People's Commissariat for the Light Industry]. *KR OMA*. Fonds 787. Series 1. File 2306 [in Kazakh].
- 21 Auyr onerkasip baskarmasyn kuru turaly [On the establishment of the Heavy industry Administration]. *KR OMA*. Fonds 1210. Series 2. File 7 [in Kazakh].
- 22 Zhenil onerkasip Khalyk komissariatynyn inspektsiiasy turaly [On the Inspection of the People's Commissariat for the Light Industry]. *KR OMA*. Fonds 1210. Series 3. File 98 [in Kazakh].